

Makroekonomické aspekty finančných tokov sociálnej ochrany

Úvod

V súčasnosti ekonómovia všeobecne veria, že sa nemôže zopakovať obdobie veľkej hospodárskej krízy z 30 rokov minulého storočia. Ako dôvody tejto dôvery sa uvádza viacero faktorov. Sú to predovšetkým inštitucionálne zmeny a reformy, ktoré v súčasnosti automaticky zabezpečujú hospodárstvo a pomáhajú ho uchrániť pred rozsiahlymi fluktuáciami HDP, nezamestnanosti a cien. Ide predovšetkým o dane z príjmu fyzických osôb, dane z príjmu právnických osôb, kompenzácie v nezamestnanosti, subvencie do poľnohospodárstva a samozrejme systémy na sociálnu ochranu. Všetky tieto faktory stabilizujú disponibilný príjem domácností, výdavky obyvateľstva na spotrebu a teda aj chod hospodárstva. Finančné toky v systéme sociálnej ochrany sa u nás chápu izolovane od principiálnych tokov makroekonomických veličín, ktoré tvoria základ predstáv súčasnej makroekonómie o tom ako funguje hospodárstvo. V príspevku sme sa sústredili na skúmanie teoretických aspektov makroeconomickej veličiny *príspevky na sociálne zabezpečenie* (ochranu) a *transferom vlády* (starobné dôchodky, príspevky v nezamestnanosti, rodičovské dávky,...) a to v systéme makroekonomických veličín, ktoré definujú HDP. Zvýrazňujeme pritom základ predstáv makroekonómie o tom, ako ekonomický systém funguje.

1. Východiskové tézy finančných tokov sociálnej ochrany

V praxi aj v literatúre sa problémy sociálnej ochrany zväčša nevnímajú ako ekonomický problém, ale iba ako sociálny fenomén. Svedčí o tom aj to, že v praxi a odbornej literatúre sa často hovorí o legislatíve sociálnej ochrany a subsidiarite, ale ekonomický aspekt sa vidí iba vo výške vynaložených prostriedkov na sociálnu ochranu. Avšak podniky, ktoré sa stretávajú s nepretržitou požiadavkou zvyšovania miezd, alebo jednotlivci po odchode do dôchodku, ktorý musí žiť z fixného príjmu, alebo nezamestnaný, ktorý musel opustiť brány podniku, či kvalifikovaná osoba, ktorá má veľké ťažkosti s nájdením zamestnania, sú skutočne dobre znalí problémov spojených s ekonomickou recesiou, čo je vlastne pozadie sociálnej ochrany. Účelom tohoto príspevku je hlbšie objasniť a dôkladnejšie preskúmať problémy sociálnej ochrany ako *ekonomický problém*, začleniť finančné toky sociálnej ochrany do obrazu základných predstáv makroekonómie a tak poskytnúť rámec economickej analýzy pre tvorcov hospodárskej politiky a nakoniec naznačiť možné spôsoby budúcich riešení, a to v rámci dominantných finančných tokov ekonomiky SR.

Prehľad o finančných tokoch v hospodárstve poskytuje systém národných účtov v tvare tabuliek a v tvare účtov. Pre naše potreby využijeme aj grafickú predstavu tokov o fungovaní ekonomiky, ktorý nám pomôže ľahšie a správne sa zorientovať v riešení nášho problému. My však potrebujeme aj teoretickú supraštruktúru, v rámci ktorej treba analyzovať toky. Ona nám v ďalšom pomôže pochopiť miesto a úlohu finančných tokov z oblasti sociálnej ochrany. Grafická podoba dominantných finančných tokov je zobrazená na grafe nižšie.

Východiskom našich úvah je to, čo hovorí economická teória, že fondy sociálnej ochrany by mali byť *fondmi dôvery* (W. Baumol). Dôvery v budúcnosť. Predovšetkým si treba uvedomiť to, na akom princípe sú budované súčasné systémy sociálnej ochrany. V economickej literatúre je táto problematika dôkladne rozpracovaná (Baumol, Dornbusch,...). Nielen u nás, ale všeobecne je známe, že zo zákona každý zamestnaný platí príslušné čiastky do fondov sociálnej ochrany počas aktívnej pracovnej činnosti. V tomto princípe je zabudovaná

myšlienka teórie, že nech každý *investuje do svojej budúcnosti* a tieto naakumulované zdroje nech čerpá v určitej výške v rokoch po skončení aktívnej činnosti. Treba povedať, že systémy sociálnej ochrany v širokom zmysle (nielen starobné dôchodky) takto nefungujú v mnohých krajinách, ako to dokazuje štúdia ILO (pozri anglická ILO). Počas celej histórie fondov, systémy jednoducho odčerpávali príspevky na sociálne zabezpečenie (cez výplatné listiny) od aktuálne pracujúcej generácie a lokovali na aktuálnu penzionovanú generáciu, prípadne inú skupinu ľudí. Teória vychádza z toho, že to čo získavajú jednotlivci na dôchodku majú byť dividendy za investície, ktoré uskutočnili tým, že platili príspevky (investovali) v dobe svojej aktívnej činnosti. Zovšeobecnené povedané, v súčasných systémoch je skutočnosť taká, že tie dividendy sa vlastne premenili na formu platených príspevkov na sociálne zabezpečenie pracujúcej generácie (súčasnú úsilie znižovať odvodové povinnosti podnikov), čo je súčasne dávkou pre príjemcu, napr. penzionovaného jednotlivca.

Naše tézy o úlohe a potrebe sociálnej ochrany opierame o makroekonomickú veličinu HDP, ktorá, ako je známe, kvantifikuje ekonomické aktivity v hospodárstve, output spoločnosti, ktorého súčasťou sú aj finančné toky sociálnej ochrany. HDP je peňažná hodnota outputu *ekonomických aktivít* v danom hospodárstve zvyčajne za jeden rok. Pod ekonomickou aktivitou treba rozumieť *použitie ohraničených zdrojov (vrátane času) pri poskytovaní tovarov a služieb*, ktoré majú uspokojiť potreby ľudí (neohraničené). Teória chápe HDP ako súčet peňažných výdavkov sektorov hospodárstva (domácností, podnikov, vlády a nakoniec zahraničia). Z toho vyplýva, že všetky transakcie na trhu sa týkajú (vzťahujú) tovarov a služieb, na ktoré mali výdavky sektory. Ak si domácnosti kúpia tovary a služby (potraviny, autá, cestovný lístok,...) za svoje peniaze získajú protihodnotu. Ale nie všetky uskutočnené platby v hospodárstve znamenajú aj výmenu tovarov a služieb, a *nie všetky zmeny v hodnote tovaru rezultujú z ekonomickej aktivity*. Čiže domácnosti nerealizujú iba výdavky, v ktorých pozadí je účasť faktora práca na tvorbe HDP. Totiž zo skúsenosti vieme, že (1) príjem faktora práca sa v čase mení, (2) jednotlivec nevie počas akého obdobia bude poberať pracovný príjem (úraz, invalidita, nezamestnanosť...) a (3) jednotlivec sa musí starať o deti predtým ako sa zapoja do výrobného procesu. Tieto a ďalšie faktory vyžadujú existenciu príjmov, ktoré nie sú *protihodnotou* za tovary a služby (invalidný dôchodok, príspevok v nezamestnanosti, ...). Tieto príjmy však nie sú súčasťou makroekonomickej veličiny HDP. Trhové transakcie vylúčené z úhrnu národného produktu (HDP) makroekonomickej klasifikuje do troch kategórií: *transferové platby, výnosy kapitálu a ilegálne aktivity*. Dôležité je však to, že ich existencia je úzko spojená s ekonomickými aktivitami krajiny.

V ďalších úvahách nášho príspevku sa budeme zaujímať iba o jednu kategóriu - o transferové platby. Rozumejú sa nimi tie platby príjmu, ktoré nerezultujú z aktuálne výrobných aktivít jednotlivca. Napr. starobný dôchodok nie je platbou za službu aktuálne použitou pri výrobe finálnych výrobkov a služieb. Jednotlivec pracoval v minulosti. Transferové platby (nie platba faktoru výroby) predstavujú *redistribúciu* príjmu a sú vylúčené z národného príjmu (pozri obrázok nižšie). Táto redistribúcia príjmu, ktorú zväčša realizuje vláda (jej zložky), má širokú škálu podôb, ale v každom prípade platby sú *transferom príjmu* a nie zárobkom príjmu, a teda musia byť vylúčené zo súhrnu národného príjmu. Príklady vládnych transferov platieb sa týkajú širokej škály platieb. Týkajú sa finančných tokov programov sociálnej ochrany, platieb veteránom, ale aj rôznych foriem materiálnej pomoci. Tým, že zabezpečujú redistribúciu príjmu, hrajú dôležitú ekonomickú úlohu v hospodárstve. Nesmieme zabúdať hlavne na ich úlohu *stabilizačného faktora* v ekonomike. Sú súčasťou známych automatických stabilizátorov fiskálnej politiky.

Automatické stabilizátory

Ekonomická politika, ktorá vyžaduje aktivity tvorcov politiky (vláda a parlament) sa nazýva diskrečionárnou politikou. Detekcia medzery medzi cieľom politiky a skutočným chodom hospodárstva a medzera oneskorenia rozhodnutia tvorcu politiky za účelom korekcie chodu hospodárstva, spôsobujú problémy (ťažkosti) v nápravnom použití diskrečionárnej fiskálnej politiky. To môže spôsobiť, že sa minie cieľ hospodárskej politiky. Avšak v reálnom hospodárstve máme zákonné ustanovenia, ktoré automaticky menia príjmy z daní alebo výdavky ako reakciu na zmeny v ekonomike – ak je nižší HDP, nižšie budú aj daňové príjmy vlády, lebo daňové sadzby sa nemenia. Sú to známe *automatické fiskálne stabilizátory*, ktoré fungujú bez vyžadovania akcie zo strany tvorcov hospodárskej politiky. Pomáhajú hospodárstvu zmierniť hospodárske excesy (náhly vzostup, náhly pád). Známý predseda ekonomických poradcov prezidenta USA profesor Baily vo svojej knihe uvádza dva druhy stabilizátorov:

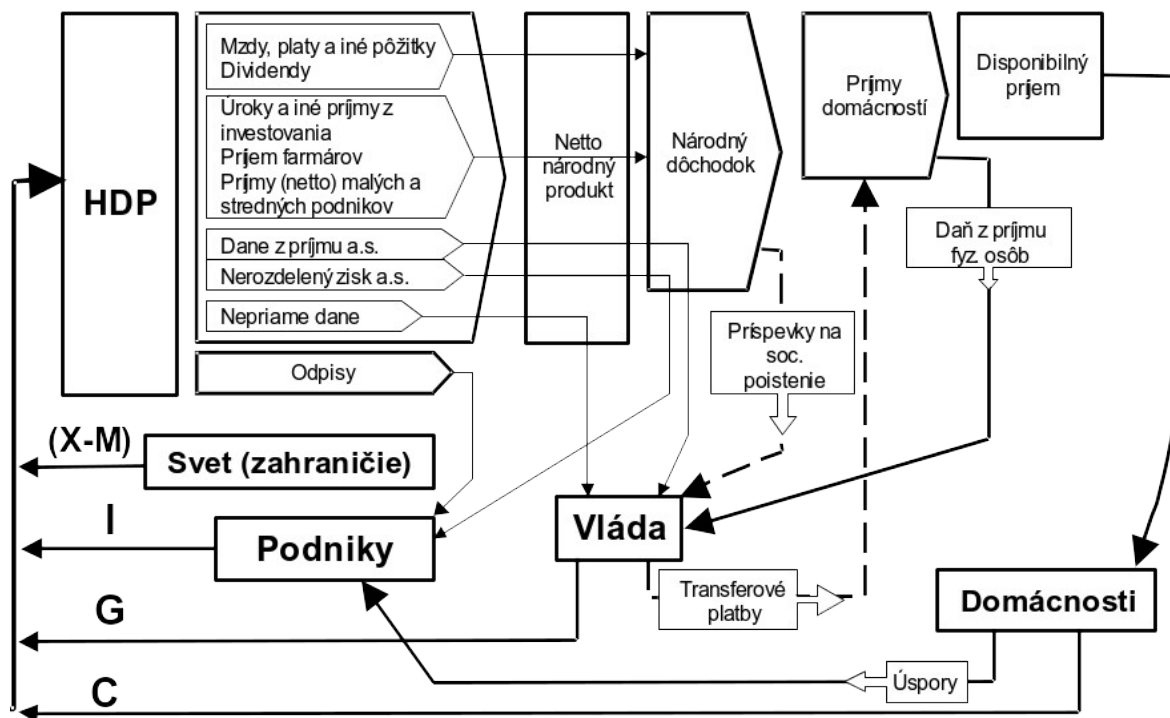
1. *automatické zmeny príjmov z daní*. Jednotlivci s nízkymi príjmami platia nižšie dane z príjmu fyzických osôb a teda ak ich príjem rastie, rastú aj príjmy z daní. A to znamená, že náhly rast ekonomiky (národného príjmu) automaticky zvýši príjmy vlády z daní, a rast teda pôsobí ako kontracyklická fiskálna politika. Podobne redukcia multiplikátora odráža automatickú stabilizáciu hospodárstva prostredníctvom daní.
2. *príspevky v nezamestnanosti a ostatné transferové platby*. Vieme, že v čase recesie rastie nezamestnanosť spolu s poklesom príjmov. Nezamestnaná pracovná sila dostáva príjmy z "poistenia voči nezamestnanosti". Táto transferová platba, ktorá do určitej miery udržiava príjem, je automatickou fiskálnou politikou.

Skúsenosti u nás a aj v niektorých iných transformujúcich sa ekonomikách skôr dokazujú, že na tieto nástroje politiky sa zabúda. Reakcie vlády sú unáhlené. Ak má byť stabilizačná politika efektívna, tvorcovia politiky musia mať kontrolu nad nástrojmi politiky alebo inštrumentami, ktoré sú potrebné na to, aby sa dosiahli ciele politiky. Po objasnení našich základných téz, sa už môžeme venovať hlbšiemu rozboru finančných tokov sociálnej pomoci (ochrany), ako *faktorov stabilizácie ekonomiky*.

2. Finančné toky sociálnej ochrany v systéme makroekonomických veličín

Naša vláda môže realizovať transferové platby, pretože zákon stanovuje príspevky, ktoré platí zamestnávateľ a aj jednotlivec do jednotlivých fondov – 38% zamestnávateľ a 12% zamestnanec. Na realizáciu transferových platieb môže využiť aj príjmy z daní. Príspevky na sociálne zabezpečenie a aj výdavky na sociálnu ochranu sú v každom hospodárstve *významnou makroekonomickou veličinou*. Správne chápanie a riešenie problémov sociálnej ochrany sa preto musí hľadať v cirkulárnom toku popisujúcom fungovanie ekonomického systému pomocou finančných tokov, čiže množinou makroekonomických agregátov, HDP a jeho zložiek. Musíme pochopiť miesto makroekonomických veličín z oblasti sociálnej ochrany v *dominujúcich zložkách popisujúcich obraz ekonomického systému*. Ten nám poskytujú tie zložky systému, ktoré vychádzajú z pojmu HDP a to ako súčtu výdavkov na HDP tak aj pojmu HDP ako súčtu príjmov (sektorov hospodárstva). Ekonomická teória volá tento spôsob vnímania výdavkový a príjmový prístup k HDP. Aj pre naše potreby treba vlastne preskúmať reťaz platieb a príjmov v hospodárstve medzi sektormi hospodárstva detailnejšie. To je kľúč k odhaleniu ako funguje ekonomický systém, ako sa správajú subsystémy hospodárstva (sektory). V tomto príspevku sme sa pokúsili obohatiť známy obraz ekonomiky, ktorý opisuje model kolobehu finančných tokov (výdavkov a príjmov)

v hospodárstve, ktorý uvádza napr. Baumol vo svojej knihe. Obohatenie spočíva v začlenení tokov príjmov a výdavkov *sociálnych fondov*. Na obr. 1 je vďaka našej modifikácii komplexnejšie vyjadrenie kolobehu tokov v hospodárstve. Vidieť na ňom vzťahy HDP, NNP, ND, príjmov obyvateľstva a disponibilného príjmu, teda základných, rozhodujúcich makroekonomických veličín. Za účelom jeho pochopenia treba uviesť toto. Začnime v obdĺžniku HDP. Ten sa nachodí v ľavom hornom rohu. HDP ako súčet výdavkov sektorov vyjadrujú toky C, I, G a (X-M). Aby sme zobrazenie zjednodušili, predpokladáme, že príjmy zo zahraničných investícií sú rovné nule. Teda v tomto prípade platí, že $HDP = HNP$.

V pravo od obdĺžnika HDP sa nachádzajú ďalšie obdĺžniky vyjadrujúce konkrétne makroekonomické veličiny. Predovšetkým však vidíme 9 komponent HDP, ktoré predstavujú rôzne príjmy. Ako z grafu vidíme, potrebujeme realizovať rôzne konkrétne operácie s makroekonomickými veličinami – odčítania a pripočítania, aby sme získali nové bežne známe agregáty a to NNP, ND, príjmy obyvateľstva a disponibilný príjem (pozri aj tab. 1). Všimnime si napr. tok dane fyzických osôb, ktorý odteká z príjmu obyvateľstva, a aj členenie disponibilného príjmu a to na dve zložky: výdavky obyvateľstva na spotrebu a úspory v sektore domácností. Dôkladne si treba všimnúť toky príjmov v podobe 4 druhov príjmov vlády a toky výdavkov sektora vlády, ktoré sú dvojakého druhu – nákup tovarov a služieb (tvorba HDP) a transfery, ktoré zvyšujú makroekonomickú veličinu príjmy obyvateľstva, ktorá pochádza z výroby. Nás zaujímajú práve dva *finančné toky*, ktoré sú znázornené v sektore vlády – *príspevky na sociálne poistenie a transferové platby*. Princíp tvorby finančných tokov z obdĺžnika národný dôchodok do obdĺžnika vláda je iný ako princípy tvorby finančných tokov transfery vlády z obdĺžnika vláda do obdĺžnika príjmy obyvateľstva. Zosúladenie týchto tokov (veľkosť, štruktúra,..) je predmetom práce teoretickej fronty, ale aj pracovníkov hospodárskej praxe. Pozíciu sektora podnikov v chode hospodárstva charakterizujeme tak, že zvýrazňujeme, na ľavej strane, investičné výdavky a na pravej strane tri hlavné zdroje fondov na investície podnikov. Aj keď znázornené finančné toky sú *vysoko agregované*, získali sme imaginárny obraz, ktorý verne popisuje fungovanie hospodárstva. Veľkou prednosťou a informatívnosťou tohoto obrazu je, že simultánne zobrazuje výdavkovú a príjmovú stránku

HDP a to tým, že skĺbil oba prístupy do jedného a špecifikuje a začleňuje postavenie finančných tokov spojených so sociálnou ochranou sektora domácností. Tieto toky výdavkov a príjmov sú časťou kontinuálneho repetitívneho procesu. Príčina a následok sú prepletené: výdavky majú za následok príjem a z tohoto príjmu vznikajú výdavky, ktoré opäť tečú do zdrojov vlastníkov príjmov, atď. Toto grafické zobrazenie prehĺbilo naše poznatky v oblasti skúmania a úlohy sociálnej ochrany. Aj pri pomerne veľkej agregácii tokov, z grafu vidieť komplexnosť a spleť tokov. Ich úlohu v analýze a tvorbe hospodárskej politiky si v ďalšom objasníme dôkladnejšie pomocou číselného príkladu. Hlbšie si uvedomíme úlohu finančných tokov sociálnej ochrany. Oprieme sa o fiktívne čísla, pretože naša štatistika nám ich v takom modeli ako ho my definujeme, neposkytuje. Táto úvaha môže slúžiť ako požiadavka na potrebnú makroekonomickú databázu so začlenením dát z oblasti sociálnej ochrany. Domnievame sa, že to má veľký význam pre tvorcov sociálneho systému a tvorcov hospodárskej politiky.

V číselnom príklade uvádzame aj vzťah HDP a HNP, ktorý sme pri grafickom zobrazení vynechali. Známe vzťahy definované makroekonomiou sú v tabuľke vyjadrené fiktívnymi hodnotami. Za SR ich nie je možné získať v koherentnej podobe (rôzne zdroje).

Tabuľka 1: Vzťahy makroekonomických veličín

HDP	982,2
<i>Plus: príjmy faktorov zo zahraničia</i>	11,9
<i>Mínus: platby faktorom do zahraničia</i>	5,8
Rovná sa: HNP	988,4
<i>Mínus: spotreba fixného kapitálu</i>	103,6
Rovná sa: netto národný produkt	884,8
<i>Mínus: nepriame dane</i>	86,6
Transferové platby podnikmi	3,1
Štatistická diskrepancia	-2,2
<i>Plus: subvencie</i>	3,6
Rovná sa: národný dôchodok	800,9
<i>Mínus: zisky podnikov</i>	87,5
netto úroky	33,6
príspevky na sociálne poistenie	57,8
<i>Plus: príjmy obyvateľstva z úrokov</i>	60,8
príjmy obyvateľstva z dividend	25,1
transferové platby vlády	67,5
transfery podnikov obyvateľstvu	2,8
Rovná sa: príjmy obyvateľstva	778,2
<i>Mínus: daňové a nedaňové platby</i>	109,9
Rovná sa: disponibilný príjem	668,4
<i>Mínus: výdavky obyvateľstva na spotrebu</i>	604,7
úroky platené obyvateľstvom	16,8
Rovná sa: úspory obyvateľstva	46,9

Aj z grafu aj zo vzťahov makroekonomických veličín v tabuľke vidíme význam transferových platieb. Zvyšujú veličinu *príjem obyvateľstva* a teda aj *disponibilný príjem obyvateľstva*. Ten je zdrojom dopytu domácností, respektíve výdavkov obyvateľstva na spotrebu a úspor

obyvateľstva. Úspory sú zdrojom výdavkov podnikov na investície. Transferové platby teda *nemôžeme chápať ako negatívny faktor*. Je to *stabilizujúci faktor*, a treba ho chápať ako významný nástroj hospodárskej politiky. Má predovšetkým svoj *ekonomický zmysel*. Je výsočnou doménou makroekonómie, hlavne aj ako nástroj *redistribúcie národného príjmu*. Ten nie je záujmom ani legislatívnych ani sociálnych vied. Transferové platby vplývajú nepriamo na rast HDP. Tvorcovia hospodárskej politiky ho musia vedieť vhodne využiť.

I napriek tomu, že v SR konštruujeme systém národných účtov, nemožno povedať, že množina údajov popisujúca fungovanie ekonomiky SR a v rámci nich množina údajov sledujúca kolobeh finančných tokov v oblasti sociálnej ochrany je nutne koherentná. Ekonómovia poukazujú na potrebu skvalitnenia dátovej bázy. V oblasti sociálnej ochrany venuje veľké úsilie sprehľadneniu finančných tokov *Výskumný ústav práce a sociálnych vecí*. Ich práce detailizujú súbor makroekonomických údajov uvedený v tabuľke 1. O význame finančných tokov sociálneho zabezpečenia v SR hovorí tabuľka 2, ktorú vo svojej práci uvádza T. Letková:

Tabuľka 2: Prehľad o sociálnych výdavkoch v SR

Výdavkový blok, respektíve subsystém	Výdavky na sociálne dávky v mld. Sk			
	1996	1997	1998	1999
A. nemocenské poistenie	8,4	9,3	10,5	9,5
B. dôchodky	46,3	51,5	58,5	63,5
C. štátna sociálna podpora	13,9	14,4	14,4	14,0
D. podpora v nezam. evidov. nezam.	1,9	2,7	3,9	5,3
E. sociálna pomoc	7,7	8,6	9,3	11,6
S p o l u v mld. Sk	78,2	86,5	96,6	103,9

Z tabuľky vidíme nielen hodnotu výdavkov (103,9 mld. Sk), ale aj štruktúru výdavkového bloku. Z podrobného členenia výdavkových blokov, ktoré sa v práci nachodí, možno zistiť redistribúciu príjmov medzi cieľové skupiny – nemocenské dávky, peňažná pomoc v materstve, sociálny dôchodok atď. Údaje svedčia o tom, že príslušné skupiny jednotlivcov získajú značné príjmy, s ktorými sa *objavia na trhoch tovarov a služieb*. Vytvárajú domáci dopyt – podporujú rozvoj výroby. Aj v tom je ich ekonomická podstata.

3. Tvorba fondov

Zastavme sa ešte pri *tvorbe fondov*. Musíme v krátkosti analyzovať príspevky na sociálne zabezpečenie. Baumol ich nazýva „*daň z výplatnej listiny*“. Vieme, že tieto „príspevky“ sú ďaleko od toho aby boli dobrovoľnými, čo nám indikuje pojem príspevok. Pojem skôr zvyrazňuje fakt, že (nie ako iné dane) príjmy z tejto špecifickej dane sa „odkladajú“ bokom, aby sa z nich vytvorili fondy sociálneho zabezpečenia na to, aby sa z nich platili benefity tým, čo sú na penzii prípadne tým, ktorí sú chorí, či nezamestnaní atď. I napriek názvu sociálne zabezpečenie, tieto fondy nie sú skutočným zabezpečením (ani ochranou). Svedčí o tom naša dnešná situácia. Fondy teda neposkytujú to, čo vyplýva z pojmu zabezpečenie. V niektorých krajinách sú súkromné penzijné fondy fondmi istoty, zabezpečenia. V našom systéme platíme počas doby *aktívnej pracovnej činnosti*. Má to byť investícia pre daňovníka, ktorú by si mal vybrať vtedy, keď bude na penzii, nezamestnaný, či chorý. Naš systém nefunguje takto. Súčasný systém jednoducho berie príspevky od tých, čo pracujú (pracujúcej generácie) a presúva ich na súčasnú generáciu na dôchodku (v penzii). Penzie teda nie sú dividendy z investovania, ktoré terajší poberatelia starobných dôchodkov (penzií) urobili, keď ešte pracovali. Sú to jednoducho - nazývam ich tiež - „dane z výplatnej listiny“, ktorú platia v súčasnosti pracujúci daňovníci tejto dane. Počas mnoho rokov tento systém, nazval by som

ho, *plati počas aktivnej cinnosti*, spôsoboval to, že každá generácia odchádzajúca do dôchodku získavala viac úžitku ako prispela v dani z výplatnej listiny. „Príspevky na sociálne zabezpečenie“ boli (sú) skutočne dobrou investíciou? Zámer sa spoliehal sa na rast, ako populácie tak aj ekonomický rast. Keďže populácia trvalo rastie, mohlo by sa zdať, že bude stále viac mladých ľudí, ktorých budú zdaňovať v podobe príspevkov na sociálne zabezpečenie, aby sa mohli zaplatiť dôchodky penzionovanej generácie. Keďže aj mzdy rastú, konštantná daň z výplatnej listiny (príspevky na sociálne zabezpečenie) umožňuje vláde vyplácať penzie každej generácii, ktoré sú väčšie ako bol skutočný príspevok príslušnej generácie (desať percent z miezd teraz by malo byť viac ako 10% z miezd pred 10 rokmi).

Dnes však už pociťujeme, že tento magický rast prestal. Trvalý rast reálnych miezd nie je realitou. Reálne mzdy dnes a pred 10 rokmi sú skoro rovné. Počas posledných 10 rokov však vyplatené penzie rástli (bola aj valorizácia). Rast miezd temer nebol. Teda bremeno financovania sociálneho zabezpečenia rástlo.

Okrem toho, pri všetkých daniach je dôležité to, kto znáša dôsledky zvýšenia daňového bremena (aká je incidencia daní). Teória dokázala záver, ktorý možno takto naformulovať: čím je krivka ponuky neelastickejšia, tým väčšia je časť, ktorú budú platiť ponúkajúci (výrobcovia). V tomto duchu sa tiež žiada povedať niekoľko úvah o našej dani z „výplatnej listiny“. Naš zákon ustanovuje takéto výšky príspevkov do fondov sociálneho zabezpečenia:

	Príspevok zamestnávateľa	Príspevok zamestnanca
zdravotné	10,0	3,7
nemocenské	3,4	1,4
dôchodkové	21,6	5,9
fond zamestnanosti	3,0	1,0
celkom	38,0	12,0

Teda 76% platí zamestnávateľ a 24% platí zamestnanec ako príspevok do sociálneho zabezpečenia. Bežne sa chápe tento problém tak, že je to jedno, akú časť príspevku platí zamestnávateľ a akú zamestnanec (incidencia). Teória na to poukazuje a prax to potvrdzuje, že z ekonomického hľadiska tento problém treba dôkladne zvážiť. Daňový systém totiž má rešpektovať spomenuté tri princípy: *spravodlivosť, efektívnosť a jednoduchosť*.

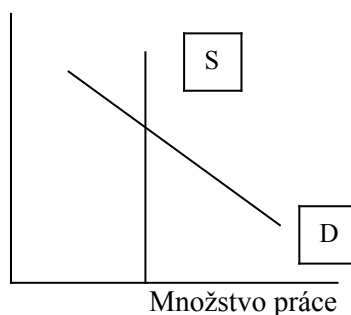
Pre objasnenie uvažujme s takýmto príkladom. Povedzme, že zamestnanec zarobí 100 Sk na deň a pritom povedzme, že zákon stanovuje, že sa platí 16% - ný príspevok na sociálne zabezpečenie. Nech sa delí na polovicu medzi zamestnávateľa a zamestnanca. Čo stojí podnik zamestnanie zamestnanca? Stojí ho 100 Sk vo forme mzdy plus 8 Sk ako daň z výplatnej listiny, teda 108 Sk/deň. Koľko dostane robotník? Dostane mzdu 100 Sk, z ktorej mu však zamestnávateľ zrazí 8 Sk ako príspevok do fondov. Teda zamestnanec dostane 92 Sk na deň. Rozdiel medzi mzdou zaplattenou a mzdou prijatou je $108 - 92 = 16$ Sk.

Teraz predpokladajme, že parlament schválil „presun“ bremena dane úplne na podnik a to tak, že celú daň zaplatí zamestnávateľ (16 Sk) a znížiac daň z výplatnej listiny zamestnanca na nulu. Ak je mzda znovu 100 Sk, potom náklady podniku (mzda platená) budú 116 Sk na deň a zamestnancov príjem sa zvýši na 100 Sk. Rozdiel je znovu 16 Sk. Vláda dosiahla svoje - fondy sociálneho zabezpečenia získali 16 Sk.

Toto však nie je rovnovážna situácia (na ktorej stavia ekonomická teória). Pri denných nákladoch práce 116 Sk pre podnik, možno očakávať, že dopyt po práci bude menší ako v prípade ak tieto náklady činia iba 108 Sk na deň. Podobne, pri príjme robotníka 100 Sk, množstvo ponuky práce bude väčšie ako keď mzda po zdanení činí iba 92 Sk. Bude teda prebytok ponuky práce na trhu práce a tento prebytok bude tlačiť na pokles miezd.

Dokedy bude mzda klesať? Po hlbšej úvahe na základe zákona ponuky a dopytu prídeme k záveru, že mzda po zdanení vo výške 92 Sk je tá mzda, ktorá nastolí rovnováhu. Ak je 92 Sk mzdou zamestnanca, podnik bude mať pracovné náklady rovné 108 Sk, teda tá úroveň, ktorá bola pred zmenou. Podniky budú vykazovať taký dopyt po pracovnej sile ako ho vykazovali, keď sa daň z výplatnej listiny delila na polovicu. Robotníci budú dostávať rovnakú čistú mzdu, teda 92 Sk. Čiže aj ponuka pracovnej sily bude rovnaká, ako bola pred zmenou. Vidíme, že ekonomicky nezdôvodnený zásah do dane môže mať za následok zmarenie zámeru tvorca daňového systému.

Zámer tvorca daní, zdaňovať podniky (preniesť na ne bremeno daní) tým, že zvýši jeho podiel, alebo zdaňovať robotníka tým, že zvýšime jeho podiel účasti na dani z výplatnej listiny (príspevky na sociálne zabezpečenie), sa môže minúť účinku. Kto v skutočnosti platí závisí od incidencie dane. Kto nesie bremeno dane z výplatnej listiny? Tak ako je to známe aj u iných daní, incidencia dane z výplatnej listiny závisí od elasticity funkcií dopytu a ponuky po pracovnej sile. V prípade ponuky pracovnej sily, prax dokazuje, že množstvo ponúkanej pracovnej sily nie je veľmi rezponzívne (nereaguje promptne) na cenu práce a to u väčšiny populačných skupín. Ponuka práce je skoro vertikálna, tak ako to vidieť na obrázku 1, na ktorom na osi y je nanesená cena a na osi x množstvo práce. V priesečníku priamky dopytu a priamky ponuky sa nachádza rovnovážna cena.

Obr. 1: Dopyt a ponuka po práci

V dôsledku toho pracovná sila ako skupina len málo zmení ponuku ako dôsledok bremena dane z výplatnej listiny. Zamestnávateľia sa správajú inak. Podnik pokladá jeho diel na dani z výplatnej listiny ako dodatočné náklady využívania faktora práca. Teda, keď príspevky na sociálne zabezpečenie rastú, podniky sa budú snažiť substituovať lacnejšie faktory výroby (kapitál) za prácu kedykoľvek je to možné. To vlastne redukuje veľkosť dopytu po práci, znižujúc mzdu, ktorú dostávajú robotníci (zamestnanci). A toto je spôsob, ako sily trhu presúvajú časť bremena dane z výplatnej listiny z podniku na robotníkov. Samozrejme, že zamestnávateľia hľadajú spôsoby ako *neplatiť príspevky* za zamestnanca.

Všimnime si prípad, keď funkcia ponuky práce má kladný sklon, množstvo ponuky práce bude klesať, ak sa mzda znižuje, a takto môžu robotníci presunúť časť bremena späť na podniky. Ale podniky môžu presunúť toto bremeno na spotrebiteľov a to zvýšením svojich cien. Poznáme to z teórie aj praxe, že ceny na trhu *dokonalaj konkurencie* rastú keď sa zvýšia náklady (napr. náklady práce). Preto je diskutabilné tvrdenie, že podniky preberú značnú časť

bremena dane z výplatnej listiny. Asi to budú, koniec koncov, robotníci a spotrebitelia, ktorí nesú bremeno.

Uvedené problémy naznačujú potrebu zmien. Nie je dôležité uvádzať nedostatky všetkých platných zákonov. Skúsenosti našej praxe ale aj teória indikujú potrebné zmeny. Možné riešenie problémov sociálnej ochrany si žiada riešenie celkovej koncepcie daňového systému v ekonomike SR.

4. Kapitalizácia a starostlivosť o svoju budúcnosť

Fondy sociálnej ochrany majú byť fondmi dôvery. Okrem toho jednotlivec prostredníctvom fondov vlastne investuje do svojej budúcnosti. Z toho dôvodu je žiadúce, aby jednou zo zmien bola taká, ktorá bude zabezpečovať investovanie jednotlivca do svojej budúcnosti. Vďaka tomuto systému potom jednotlivci sa vlastne nikdy nestretnú s úplnou stratou svojho príjmu.

Už niekoľko rokov prebieha o spomenutých problémoch diskusia. Politici túto problematiku zaradili do svojich prejavov a politické strany do svojich volebných sľubov (programov). Aj v súčasnosti sa stretáme s predstavami o nutnosti platiť za rôzne služby napr. v zdravotníctve. Občan si neuvedomuje kvantitatívny aspekt svojich príspevkov do fondov, ktoré mu zamestnávateľ strháva z výplaty. Na ilustráciu uvedieme konkrétny príklad. Predstavme si, že jednotlivec od skončenia strednej školy do odchodu do dôchodku odpracuje približne 40 rokov. Ak by sa v prvom zamestnaní bol rozhodol, že si bude v podniku na svoj starobný dôchodok šetriť a to 100 Sk každý mesiac. Nech je úroková miera pre tento účet 7% s mesačným pripisovaním úroku na báze zloženého úrokovania. Koľko bude na účte po skončení pracovnej aktivity jednotlivca? Budúcu hodnotu vypočítame podľa tohoto vzťahu:

$$F = 100 \left[\frac{(1 + 0,07 / 12)^{480} - 1}{0,07 / 12} \right] = 262\,481,34 \text{ Sk.}$$

Vypočítaná čiastka, ako vidíme, je naozaj vysoká. Jednotlivec vo svojich mesačných splátkach ktorých bolo 480 vložil do fondu 48 000 Sk. Rozdiel do čiastky 262 481,34 Sk sú vlastne úroky, ktoré získal za dobu 40 rokov. Ak by takú istú čiastku vkladal aj do fondu zdravia, zisťujeme, že dnešné predstavy financovať si poskytovanie služieb v nemocnici (lôžko, lieky) je neadekvátnym riešením.

V prípade existencie kapitalizačného piliera sa jednotlivec môže rozhodnúť aj inak. V prípade podmienok uvedených vyššie, ale za predpokladu, že jednotlivec sa rozhodol, že na účte by chcel mať po skončení aktívnej pracovnej činnosti 100 000 Sk, výška vkladu (anuita R) sa dá vypočítať takto:

$$R = 100000 \left[\frac{0,07 / 12}{(1 + 0,07 / 12)^{480} - 1} \right] = 38,09 \text{ Sk.}$$

Jednotlivec by mesačne vkladal 38,09 Sk. Po skončení 40 ročnej trvalej pracovnej aktivity by na účte mal 100 000 Sk. Dôsledok kapitalizácie je zrejímavý.

Zavedenie kapitalizácie do tvorby fondov je však národný administratívny problém. Treba očakávať snahu „privlastnenia si“ fondov v poisťovniach. Postavenie a úloha takéhoto

ekonomického agensa musí byť dôkladne premyslená a legislatívne zabezpečená tak, aby efektívne fungovala v ekonomickom systéme našej ekonomiky.

Záver

V príspevku predovšetkým poukazujeme na to, že problémy sociálnej ochrany treba pokladať za ekonomický problém. Nie všetky uskutočnené platby v hospodárstve znamenajú protihodnotu za tovary a služby starobný dôchodok získava občan zato, že predtým sa zúčastňoval výrobného procesu. Z makroekonomického hľadiska ide o transferovú platbu. Platby, ktoré nazývame transferovými je viacero druhov. Je to významný finančný tok v hospodárstve. V príspevku sme ukázali úlohu transferových platieb a príspevkov na sociálnu ochranu v kolobehu príjmov a výdavkov v hospodárstve. Hovorí o tom graf finančných tokov. Transferové platby vplývajú na distribúciu príjmov, teda na veľkosť celkových príjmov domácností a teda aj na disponibilný príjem domácností. Sú automatickým stabilizátorom.

Venovali sme sa aj tvorbe zdrojov fondov sociálnej ochrany, zabezpečenia. Realizuje sa pomocou príspevkov do sociálnych fondov, ktoré možno pokladať za "daň z výplatnej listiny". Ukazuje sa, že súčasné sadzby do jednotlivých fondov treba optimalizovať. Je to úloha ekonomického výskumu.

V závere príspevku uvádzame tézy, ktoré sa vzťahujú na zabezpečenie prvoradej úlohy fondov – aby boli fondmi dôvery. To znamená, aby jednotliviec investoval do svojej budúcnosti a poberal "dividendy" zo svojich investícií. Pre ilustráciu významu kapitalizácie uvádzame konkrétny číselný príklad.

Literatúra

- ACOCELLA, N.: *The Foundations of Economic Policy*, Cambrodge UP, Cambridge, 1998
BAUMOL, W. *Economics*, New York, 1994
BRANSON, W.H.: *Macroeconomics, Theory and Policy*, H and R Publishers, New York, 1989
DORNBUSCH,R:-FISCHER, S.: *Macroeconomics*, McGraw-Hill, New York, 1994
HUSÁR, J.: *Makroekonómia*, Kartprint, Bratislava, 1998.
HUSÁR, J.: *Aplikovaná makroekonómia*, Sprint, Bratislava, v tlači
SLOMAN, J.: *Economics*, Prentice Hall, London, 1997.